

Володимир Шинкарук

АЗ – БУКИ

*Літературно-мистецькі
студії*

Житомир
Полісся
2015

УДК 82(091):908
ББК 83.3(4Укр-4Жит)
Ш 62

*Надруковано за ухвалою
Вченої ради Житомирського державного університету ім. І. Франка
(протокол № 5 від 26.12.2014)*

Рецензенти:

Петро Васильович Білоус,
доктор філологічних наук, професор.
Володимир Олегович Єршов,
доктор філологічних наук, професор.
Віктор Михайлович Мойсієнко,
доктор філологічних наук, професор.

Ш 62 Шинкарук В. Ф. Аз-Буки. Літературно-мистецькі студії. –
Житомир : Полісся, 2015. – 278 с. – Серія «Бібліотека
кафедри теорії та історії світової літератури НН ІФЖ
Житомирського державного університету імені І. Франка»

ISBN 978-966-655-700-4

Книгу професора кафедри теорії та історії світової літератури Житомирського державного університету ім. І. Франка В. Ф. Шинкарука «Аз-Буки» складають вибрані наукові та публіцистичні статті і нариси з історії давньої і сучасної літератури, вітчизняного мистецтва, літературного краєзнавства. Збірка відображає весь спектр науко-пізнавальних інтересів відомого українського науковця

УДК 82(091):908
ББК 83.3(4Укр-4Жит)

ISBN 978-966-655-700-4

© В. Шинкарук, 2015.

АЗ – БУКИ

Літературно-мистецькі студії

ПОЧАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Давньоукраїнське літописання	9
«Слово о полку Ігоревім»	27
Феофан Прокопович і його трагікомедія «Володимир»	49
Тема історичного минулого народу в давній українській літературі та героїчний епос народів Європи	57

ФОЛЬКЛОР

Маруся Чурай і пісенна традиція Житомирщини	81
---	----

ЛІТЕРАТУРА XX СТОЛІТТЯ

Житомирщина в житті та творчості М. Рильського	101
Василь Кравченко та житомирські прототипи Михайла Булгакова	130
Василь Земляк: Перші кроки на Житомирщині	135
Прожив з весною (Творчий портрет Михайла Клименка)..	140
Творчий ужинок поетів Житомирщини	144
Зустріч, яка не відбулася в Житомирі (Спогади про Роберта Рождественського)	154

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ, ПЕРЕДМОВИ

Яснозір'я таланту. Передмова до книги І. Сльоти «Золото зажив'я»	163
Автограф для вічності. Передмова до книги І. Сльоти «Автографи»	170
Відчуваючи музику слів. Передмова до книги І. Сльоти Переспіви	172
Юрій Камишний – художник, що переорює душу	180
Інше серцебиття. Відгук на книгу В. Горбунової «Мрія про маленьке життя»	183

Лазар. Друге пришествя або Ми так любили Житомир. Рецензія на книгу С. Лазо «Ми так любили „The Beatles”»	186
Одяг для думок. Передмова до книги Ірини Шинкарук «Сильніша – на одне життя»	190
Диво, знайдене на соціально-психологічному факультеті. Передмова до збірки «Диво, знайдене в собі»	193
Новий обрій Ірини Лубківської. Передмова до книги І. Лубківської «Жити і любити не уві сні»	195

ПОРТРЕТИ

Павло Карпович Сербін: Жив за високим покликанням ...	199
Зірка і смерть Леоніда Венгерова	214
Ніна Матвієнко. Голосом цієї жінки співає і плаче Україна	225
Свіча таланту Костянтина Яновського	232
Жива вода творчості: Ірина Шинкарук	235
Життя, освячене творчістю і любов'ю: Тетяна і Михайло Гузуни	241
Юрій Градовський. Талант, який не знає відпочинку.....	248
Творча характеристика Поліського ансамблю пісні і танцю «Льонок»	254
Анатолій Говораadlo – душа покладена на музику	261
Дві долі, міцно сплетені в одну: Людмила Вікторівна та Георгій Володимирович Майорови	267
Телевізійна зірка зійшла в Житомирі: Рабіга Аманжолова	270
Микола Кавецький: «Я прийшов із світанків»	273

ТЕМА ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО НАРОДУ В ДАВНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ГЕРОІЧНИЙ ЕПОС НАРОДІВ ЄВРОПИ

Історія України – це історія кривавих битв, які наш народ постійно змушений був вести за свою незалежність. З давніх-давен нашим предкам доводилося відстоювати власне право на життя в протистоянні з тими, хто намагався це право відняти. Тому не випадково темою переважної більшості творів давньої української літератури є тема збройної боротьби нашого народу проти завойовників, які посягали на його свободу і суверенітет.

Наша література – явище унікальне і неповторне, вона завжди відлунювала життя, була наповнена реальним змістом, утверджувала високий морально-естетичний ідеал і була підкорена такій же високій патріотичній ідеї. З перших років свого існування українська література вирішувала важливі проблеми соціального і державного будівництва, використовувалась як своєрідний щит, об який постійно розбивались ворожі ідеології і доктрини. Міцність та надійність цього щита перевірялась протягом століть. Більше того, наша художня творчість, особливо у часи середньовіччя, не тільки повністю задовольняла прагматичні потреби в політичній і духовній сферах життя суспільства, а й сама ефективно впливала на нього, пробуджуючи національну свідомість, виховуючи естетично. Що ж стосується гармонічного поєднання ідеологічних функцій і рівня художньої майстерності, то воно залишається неперевершеним зразком, ідеалом, про який навіть досі ми можемо лише мріяти.

Сьогодні важко визначити, коли з'явилися наші перші літературні твори. Вони поховані в часі. До нас дійшли лише ті витвори таланту наших предків, які датовані початком XI століття. Якщо навіть погодитись з тим, що до цього моменту літературне життя в державі тільки зароджувалося, то, все одно,

потрібно зазначити: десятки, а, можливо, і сотні років мовчання для давньої української літератури стали роками активного і свідомого накопичення художнього досвіду, вивчення і освоєння усної народної поетичної творчості, а також літературних традицій інших народів – далеких і близьких, – щоб згодом вибухнути творами вражаючої ідейно-художньої довершеності. Є глибоке переконання, що не тільки прогресивні політико-економічні зрушення, не тільки військова міць, а й рівень художньої культури і, зокрема, літератури вивів нашу державу «з варварства» і допоміг увійти в сім'ю освічених народів Європи. Увійти не на правах нерідної дитини, а на правах її поважного і шановного члена.

Разом із державою наша література переживала соціальні і політичні катаклізми, часи розквіту, занепаду і чергового відродження. Не випадково періоди розвитку літератури співпадають з найважливішими періодами в розвитку держави.

У 1037 році престол у Києві завоював Ярослав Мудрий. Він одним із перших серед київських князів зрозумів величезне значення книжної мудрості як для кожної окремої особи, так і для країни в цілому. Не випадково в давньому літописі «Повість врем'яних літ» Ярославу присвячені саме такі рядки: «І стала при ньому віра християнська плодитися і поширюватися, і ченці-чорноризьці помножуватися, монастирі й храми будуватися і возвеличуватися. Любив Ярослав книги, читав їх часто і вдень, і вночі. І зібрав скорописців багато, і перекладали вони з грецького на слов'янське письмо. Написали вони книг велику силу, ними повчаються віруючі люди і тішаються плодами глибокої мудрості. Начебто один хтось зорав землю, а другий посіяв, а інші жнуть і споживають багату поживу, – так і тут: батько всього цього Володимир, він землю зорав і розпушив її, тобто просвітив християнством. А син же його Ярослав засіяв книжними словами, а ми тепер пожинаємо, приємлемо серцем книжну науку.

Велика-бо користь від навчання книжного. Книги – мов ріки, які напоюють собою увесь світ; це джерело мудрості, у книгах – бездонна глибина; ми ними втішаємось в печалі, вони – узда для тіла і душі... І якщо старанно пошукати в книгах мудрості, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі. Бо

той, хто часто читає книги, той веде бесіду з Богом і наймудрішими мужами.

Ярослав же, як ми вже сказали, любив книги, багато їх написав і поклав їх у церкві святої Софії, яку сам збудував...» (Переклад Віктора Близнеця).

У літописі підкреслено, що саме віра у творчу, всеперемагаючу силу слова наштовхнула Ярослава Мудрого на думку створити у Києві під своїм керівництвом своєрідний гурток – перший в нашій державі літературний інститут, основна мета якого, очевидно, на перших порах полягала у перекладі грецьких книг давньоруською мовою, а уже потім – у поширенні знань про минуле і сучасне народу в контексті світової історії, в морально-патріотичному вихованні людей. До свого гуртка князь відібрав даровитих книжників із різних регіонів Київської Русі. Сьогодні можна лише захоплюватись і дивуватись, з якою самовіддачею, мистецьким талантом, працелюбством і любов'ю до рідної землі членами гуртка реалізовувалась актуальна програма створення початкової історії Київської держави, просвіти її громадян. Вони відшукали максимум достовірних джерел і фактів, що збереглися в аналах історії. У їхньому розпорядженні також були численні уснопоеитичні оповіді, перекази і легенди за найближчі століття, окрім того – зарубіжні (переважно візантійські та давньоболгарські) хроніки, добре відомі їм як перекладачам, а ще – особисті знання та записи про плин історичних подій як у межах своєї держави, так і за її кордонами.

Наприкінці XIX століття відомий дослідник давніх пам'яток академік Петербурзької АН Олександр Шахматов опублікував свою теорію, за якою члени гуртка Ярослава Мудрого визнаються авторами першого у нашій літературі, так званого, Найдавнішого літопису.

Мабуть, варто нагадати, що жанр літопису був запозичений нашими предками із візантійської літератури і відтворював історичні події у їх строгій хронологічній послідовності. Вчений доводить, що Найдавніший літопис у самостійному вигляді до наших днів не зберігся, а його окремі частини досить органічно увійшли до «Повісті врем'яних літ», автором (чи редактором) якої вважається монах Києво-Печерського монастиря Нестор.

Можна погоджуватись, чи не погоджуватись із цією гіпотезою, але потрібно визнати, що саме ті епізоди «Повісті врем'яних літ», які на думку О. Шахматова, написані в часи Ярослава, вражають особливо глибокою осмисленістю фактичного матеріалу і надзвичайною художньою майстерністю. Автори їх, без сумніву, були яскравими виразниками державних інтересів. До висвітлення всіх, без винятку, подій вони намагалися підійти з патріотичних позицій, а іноді, коли історичні джерела відтворювали ті чи інші факти з протиріччями або в невідповідності із морально-етичними нормами епохи, письменники звертались до усної народної творчості, передаючи народний погляд на різноманітні явища духовного або соціально-політичного життя країни.

Очевидно, що Нестор при написанні «Повісті врем'яних літ» користувався не тільки Найдавнішим літописом. Існує версія, що він використав для своєї книги фрагменти першого і другого Києво-Печерських літописів. На жаль, ці літописи, які розповідали про події, що відбулися у Київській Русі та за її межами протягом п'ятидесяти останніх років XI століття, також не збереглися, але, мабуть, саме вони дозволили Нестору на сторінках свого твору передати грандіозну картину становлення і розквіту великої держави, зобразити подвиги народу, який в постійній боротьбі із зовнішніми ворогами відстоював свободу і незалежність.

У «Повісті...» Нестор поставив перед собою триєдину мету: показати сучасникам, як створювалась Київська Русь; розповісти про перших київських князів; передати, якої величі і могутності досягла держава у його часи. З усіма цими завдання автор блискуче впорався, зберігши для нащадків не тільки цінний історичний матеріал, а й втішив їх чудовим літературним твором, який нічим не поступається кращим світовим зразкам. На думку багатьох вчених, перший Києво-Печерський літопис, уже згаданий нами, написав Никон Великий. Таким ім'ям міг називатись київський митрополит Іларіон, який після смерті Ярослава Мудрого змушений був залишити престол митрополита, прийняти постриг і піти до Києво-Печерського монастиря.

Дослідники не володіють точними фактами про життя і діяльність цього видатного письменника, релігійного та

громадського діяча. Не відомо, де і коли народився Іларіон, хто його батьки. За літописними даними, розпочинав він священиком церкви Святих Апостолів у князівській резиденції в Берестові, що розташовувалась біля Дніпра, на південно-східній околиці Києва. На її місці уже після смерті Іларіона була збудована відома церква Спаса на Берестові. У «Повісті временних літ» саме Іларіон названий одним із засновників Києво-Печерського монастиря, бо він першим викопав на схилах Дніпра «печерку малу, двохсаженеву» і годинами там молився Богу. Його також відзначають як одного із найталановитіших риторів і проповідників свого часу, «а ще був він муж благ, книжен і постник». Очевидно, саме за ці якості Ярослав Мудрий наблизив Іларіона до княжого престолу.

Зближення цих двох великих людей відбулося, мабуть, уже на самому початку князювання Мудрого. Іларіон брав участь у створенні відомого «Устава Ярослава», активно допомагав у внутрішньому оформленні храму Софії Київської, можливо, підбирав книги для князівської бібліотеки. Літературна спадщина митрополита не є великою, але вона яскраво свідчить про його природний розум, силу письменницького таланту, надзвичайно високу освіченість і патріотизм. Центральне місце в творчому доробку першого руського митрополита займає риторична проповідь «Слово про Закон і Благодать». Якщо погодитись з поширеним твердженням, що з давніх віків до наших днів зберігся лише один відсоток від загальної кількості написаних у ті часи творів, то можна говорити про величезну популярність «Слова...» Іларіона, адже воно дійшло до нас більш як у 50 списках.

Чим же пояснити такий високий рівень популярності цього твору? Мабуть, не тільки художньою майстерністю автора, а й особливою актуальністю проблематики. У ті часи Візантія, яка активно допомагала Київській Русі в прийнятті християнства, на правах, так би мовити, старшої сестри стала досить агресивно впливати на внутрішню і зовнішню політику нашої держави. Іларіон у «Слові...», протиставляючи Закон і Благодать, Біблію і Євангеліє, християнство та іудаїзм, Київську Русь і Візантію, відстоює релігійну і політичну незалежність країни, стверджує думку, що народ, який прийняв християнство без примусу, хай навіть зробив це пізніше, ніж деякі інші

народи, стоїть ближче до Бога. Адже його рішення було визріле, вистраждане, усвідомлене і головне – добровільне. Воно виключає поспіх і помилку. Це – по-перше. По-друге, Іларіон заявляє про абсолютну перевагу «нових» християн над «старими», говорить про необхідність «свіжої крові» в християнстві. Автор бере на себе сміливість підкреслити, що для подальшого поширення і розвитку християнської релігії потрібні нові люди. І вони є. Зрозуміло, не у Візантії, а в Києві.

Будучи фанатично відданим релігійній ідеї, Іларіон вважає появу християн, вихованих у нових історичних умовах, які за власним бажанням відкрили душі для «Благодаті Божої», ознакою поступу, яскравим свідченням прогресивного розвитку усього людства Але, разом з тим, митрополит завжди залишався прибічником реформ Ярослава Мудрого, щирим патріотом рідної землі. За створеною ним концепцією, Київській Русі у світовій історії належить одне із чільних місць. І місце це визначено століттями невсцухаючої боротьби і важкої праці.

Іларіон був добре обізнаний з фактами далекого минулого своєї держави, а серед найвизначніших і найвідоміших її діячів він називає не тільки Володимира і Ярослава, а тих, хто княжив у Києві ще в язичницькі часи, – Ігоря та Святослава. Митрополит пишається їхніми звершеннями, бойовою славою, говорить, що вони були відомі «в усіх кінцях землі».

Парадоксально, адже як християнський церковнослужитель Іларіон мав би з іншими почуттями і настроєм говорити про князів-язичників, але його патріотизм перемагає певну упередженість і догматизм релігійних поглядів і робить письменника виразником високих загальнодержавних інтересів. Іларіон демонструє приклад об'єктивного ставлення до рідної історії, при цьому розповідь про міць і авторитет язичницької Київської Русі, відомої в різних країнах світу, допомагає автору яскравіше відтінити подвиг князя Володимира, котрий «хрестив» Русь у той час, коли переважна більшість населення держави «не знала Бога». Порівнюючи Володимира з Костянтином Великим – засновником християнської Візантії, – Іларіон стверджує, що діяння київського князя за своїми масштабами і значенням не тільки не поступаються візантійському імператору, а, навпаки, перевищують їх. Оскільки Костянтин зробив християнство

офіційною релігією у Візантії тоді, коли більшість населення вже сповідало цю віру, а Володимир – коли майже вся Київська Русь поклонялась язичницьким богам.

Релігійні проблеми в творах давньої української літератури майже завжди тісно перепліталися з проблемами морально-етичними і політичними. Центрами писемності у Київській Русі залишалися, перш за усе, церкви і монастирі, а серед письменників переважали церковнослужителі і монахи. Саме вони були на той час найбільш освіченою частиною населення держави.

Надзвичайно цікавий твір залишив нащадкам ігумен Кисво-Печерського монастиря Данило, який у 1106 році здійснив подорож до Палестини і детально описав її у своєму «Хоженії». Хоження – популярний жанр середньовічної літератури, який найчастіше присвячувався детальному опису святих місць. Подорож Данила тривала 16 місяців. Його дорожні нотатки з величезною кількістю деталей і подробиць до сьогодення приваблюють і читачів, і спеціалістів. Ними активно користуються навіть дослідники проблем Близького Сходу, настільки яскравими і оригінальними залишаються спостереження київського ігумена.

Але, окрім відвідин релігійних святинь і їх описів, під час подорожі Данило вирішував іще два надзвичайно важливих завдання. Оскільки він потрапив до Палестини під час хрестового походу, йому важливо було перевірити, як католики-хрестоносці поставляться до православного священика, чи дозволять йому відвідати частково відвойовані в мусульман християнські святині.

Наступна мета, яку переслідував Данило, полягала в тому, щоб зменшити кількість бажаючих подорожувати до святих місць. Таких людей називали «паломниками» (багато з них поверталися додому з сухою пальмовою гілкою – символом Палестини), «каліками перехожими» (від назви спеціального взуття на товстій підшві – «калига»), або «пілігримами» (слово peregrinus у перекладі з латинської означало «чужоземець»). Подорожі відривали людей від господарства, багато з них не поверталися назад внаслідок стихійних лих, епідемій, кровопролитних воєн, які в ті часи лютували на території багатьох країн Близького Сходу. Церква спочатку заохочувала

паломництво, а згодом стала намагатись його обмежити. Тому в передмові до своєї розповіді Данило наголошує, що той, хто уважно прочитає його «Хоженіє», досягне такого ж духовного очищення, як і той, хто сам відвідав святі місця.

Кульмінацією «Хоженія» Данила є опис святкування Великодня в Єрусалимі і сходження Святого вогню в церкві Гроба Господнього. Хоч лампадка («кадило») ігумена стояла не найближче до Господнього гробу, вона спалахнула першою!

Тут ми маємо приклад відображення в літературі високого прояву патріотизму: Данило пишається, що небесні сили першим вибрали його, представника Київської Русі, він радіє, що лампадка саме «руського ігумена» першою прийняла в себе життєдайний вогонь – символ життя, добробуту, благополуччя.

Як відомо, авторського права в давній українській літературі не існувало. Твори за власним розсудом дозволялося змінювати, скорочувати чи доповнювати. Сама ж література була анонімною, або псевдонімною. Традиція забороняла письменникам розповідати про себе. Одним із перших порушив таку заборону князь Володимир Мономах, який написав чудове «Поученіє», адресоване власним дітям і всім громадянам Київської Русі. Цей твір – перша в нашій історії морально-етична енциклопедія, яка намагалася регламентувати поведінку людей у різних сферах життя. Багато виразів Мономаха стали крилатими: «...хай сонце не застане вас у ліжку»; «...очі тримати донизу, а душу вгору» тощо.

Найбільш цікавою частиною твору є розповідь Мономаха про власне життя. Автобіографічні факти князь використав для яскравого прикладу, а не для того, щоб похвалитись. Володимир Мономах ділиться з нащадками своїм великим життєвим досвідом, розповідає про себе, не приховуючи ні особливостей власного характеру, ні деяких негативних вчинків.

«Повчання» органічно доповнює відкритий лист Мономаха своєму двоюрідному брату чернігівському князю Олегу Святославовичу, який під час міжусобної війни вбив молодшого сина Мономаха Ізяслава і захопив у полон невістку та онука. Володимир закликає Олега зупинити міжусобицю, «домовитись і помиритись», але землю Руську не осоромити; він готовий навіть пробачити йому смерть сина, якщо чернігівський князь відпустить з полону невістку і онука.

Приклад Володимира Мономаха, який першим розповів про себе на сторінках літературного твору, на жаль, довго не знаходив послідовників. Переважна більшість творів так і залишалися анонімними. Ніяких відомостей не залишив про себе автор однієї з найкращих повістей в літературі усієї Східної Європи «Слово о полку Ігоревім». За своїм ідейно-художнім рівнем цей твір може стояти поряд лише з найкращими зразками світової літератури, такими, як «Пісня про Гільдебранта», «Пісня про Роланда», «Пісня про Сіда», «Пісня про нібелунгів» та деякими іншими.

Перш за все, звернемо увагу на назву повісті, вона відповідає світовій традиції вже в заголовку називати головного героя, або головну подію розповіді. В основу твору покладено реальний факт. Автор використав невдалий похід Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославовича проти половців, який відбувся у 1185 році, як чудову нагоду звернутися до своїх сучасників із закликом до об'єднання навколо головного князівства Київської Русі – київського.

Повість вирізняється цікавою композицією, яскравим сюжетом, розгалуженою образною системою, неповторною авторською манерою. На відміну від легендарного співця Бояна, автор одразу заявляє про те, що його твір буде ґрунтуватися лише на правдивих фактах, хай навіть трагічних; але це буде розповідь, яка повністю відповідає історичній дійсності.

Назвавши Ігоря головним героєм повісті, автор спочатку зосереджує увагу на ньому, на його родичах й військовій дружині. Він показує, як відправляється князь у похід, ігноруючи застереження природи (у день походу Ігоря дійсно відбувалося сонячне затемнення), як швидко він досягає перемоги над половцями в першій битві і якою страшною поразкою закінчилася для русичів друга битва.

З цього моменту Ігор перестає бути головним героєм твору. Далі функції головного персонажа повісті бере на себе київський князь Святослав, в уста якого автор вкладає слова про дружнє єднання, бо лише в ньому вбачає запоруку сили і могутності держави, процвітання й щастя народу.

«Золоте слово» Святослава, хоча і не пов'язане з основним сюжетом, прямо відображає головну ідею твору. Звертання стольного київського князя до своїх сучасників із закликом до

спільних дій вчені розглядають як вставну новелу. Не випадково вона займає 50 відсотків тексту твору. Ще одна вставна новела у «Слові о полку Ігоревім» – «Плач Ярославни». Ця новела надає повісті особливої досконалості, прикрашає його новими яскравими лірико-трагедійними інтонаціями.

Згодом автор знову повертається до Ігоря, якого половці захопили на полі бою. Він дає своєму герою можливість вирватись із полону, з допомогою різноманітних казкових перетворень утекти від переслідування половецьких ханів Гзака і Кончака. Після втечі з полону Ігор повертається до Києва. Цим його вчинком невідомий автор хоче підкреслити намагання князя спокутати свої гріхи перед державою, герой наче просить у «матері міст руських» вибачення за свої нерозумні дії.

Дехто з учених вважає, що «Слово о полку Ігоревім» написано не у 1185 – 1187 роках, як це зафіксовано більшістю науковців, а значно пізніше – у XIV столітті. Є окремі дослідники, які схильні визнати, що цей твір – лише надзвичайно вдала літературна містифікація, талановита підробка XVIII століття.

Якщо порівняти «Слово о полку Ігоревім» з кращими зразками західно-європейської літератури того ж часу, то одразу впадає у вічі безліч спільних рис і моментів, характерних для середньовічної літератури в цілому. А єдино правильний висновок, який ми маємо зробити, полягає в тому, що порівняння з кращими творами світової літератури лише підкреслює велич, оригінальність і величезну художню цінність літературного доробку наших предків.

Давня українська література завжди розвивалась в контексті літератури світової, вона зачіпала проблеми, які були актуальними не тільки для Київської Русі, а й для більшості держав Східної та Західної Європи. Яскравим прикладом розвитку літературно-типологічних зв'язків може стати «Пісня про Роланда» – найвеличніший пам'ятник давньої літератури Франції.

В основі цього твору, як і в основі багатьох наших творів, лежать історичні події: в 778 році король франків Карл Великий на прохання халіфа Багдада виступив на територію мусульманської Іспанії з метою перешкодити правителю Абдеррахману відділитися від Багдадського халіфата і створити

окрему державу. Карл захопив декілька іспанських міст, узяв в облогу Сарагосу, але важкий політичний стан у власній державі примусив його залишити розпочату справу і повернутися за Пірінеї.

Баски при підтримці маврів несподівано напали на ар'єргард Карла, який прикривав відхід основних сил франків через Ронсевальську ущелину. У важкій битві загинули майже всі, хто прикривав тили армії Карла. Серед загиблих був і граф Бретані Хруобланд – можливий прототип Роланда.

Точна дата написання «Пісні про Роланда» невідома. Поема дійшла до нас у кількох списках, найголовнішим із них є, так званий, «Оксфордський варіант», цінність якого, на думку вчених, переважає цінність усіх інших списків, узятих разом. Цей найдавніший варіант твору було переписано у середині XII століття з оригіналу, який, на жаль, не зберігся. Варіант належав колекціонеру давніх манускриптів Дігбі, який заповів після смерті передати його колекцію літературних пам'яток Оксфордському університету.

Через багато років французький дослідник Франциск-Ксав'є Мішель, розбираючи у бібліотеці Оксфордського університету давні пам'ятки, випадково натрапив на невідомий йому рукопис. Так, у 1837 році, після багатовікового забуття, «Пісня про Роланда» знову побачила світ. Через 13 років відомий історик і філолог Ф. Женен переклав поему сучасною французькою мовою і опублікував її уже з необхідним науковим коментарем. Для прикладу скажемо, що «Слово о полку Ігореві» вперше було надруковане його відкривачем графом О. Мусінім-Пушкіним набагато раніше – у 1800 році.

«Пісня про Роланда» має надзвичайно цікавий сюжет, можливо, більш характерний для пізніших лицарських романів, ніж для героїчної поеми чи військової повісті. Перші сторінки твору розповідають про сутичку Роланда зі своїм вітчимом Ганелоном. Король Карл намагався знайти кандидатуру для переговорів з правителем Сарагоси Марсилієм. Роланд сміливо запропонував себе, але король, згадавши запальний характер і нестриманість племінника, відмовив йому. Тоді Роланд сказав, що найкраще з обов'язками посла, на його думку, може впоратись Ганелон. Оскільки поїздка до Сарагоси була пов'язана з великим ризиком для життя, Ганелон оголосив

Роланда своїм найбільшим ворогом, який будь-що бажає йому смерті, але від поїздки в Іспанію усе-таки не відмовився.

У Сарагосі Ганелон задумав зраду, він разом з Марсилієм та його вельможами розробили план знищення Карла. Змовники вирішили приспати пильність короля франків, приславши йому багаті дарунки і заручників, а також пообіцявши, що на день святого Михайла мусульмани Сарагоси приймуть християнство. Після цього Карл мав би відвести свої численні війська назад до Франції. Ганелону потрібно було лише вмовити короля доручити Роланду на чолі 20-тисячного загону прикривати відхід франків. У Росевальській ущелині, в найбільш небезпечному місці, маври, яких автор часто називає і мусульманами, і язичниками, збиралися знищити військо Роланда. Вони були впевнені, що Карл, позбавлений свого кращого воєначальника і найбільш відважних та досвідчених воїнів, сам швидко стане легкою здобиччю мусульман. Але вороги не врахували сміливості і сили Роланда, мужності дванадцяти перів, які билися пліч-о-пліч з ним.

Головну частину твору автор присвячує батальним сценам, детальним описам збройних зіткнень. Військо Роланда не знає страху! В очному поєдинку з Марсилієм Роланд відсік йому праву руку, і правитель Сарагоси змушений був з ганьбою залишити поле бою.

Але усе ж сили були нерівні. Мусульмани за чисельністю у декілька разів переважали франків. Найближчий друг Роланда Олів'є, з сестрою якого Альдою Роланд був заручений, тричі благає побратима покликати Карла на допомогу. Роланд вважає, що це осоромить його як воїна і відмовляє Олів'є. Лише після п'ятої, найбільш кровопролитної атаки мусульман Роланд підносить до губ свій гучний ріг Оліфан і кличе Карла на допомогу. Ганелон намагається завадити королю повернути військо, але Карл наказує заарештувати Ганелона за зраду.

Мусульманам не вдалося перемогти франків. На полі бою залишилися тіла тисяч загиблих. Важко поранений Роланд, відчуючи близьку смерть, намагається зламати об камінь свій меч, щоб він не дістався невірним, згадує рідних, «милу Францію», затим молить Бога пробачити йому гріхи...

Прибувши з військом до Росенвальської ущелини, король не застає в живих жодного свого воїна. Намагаючись

помститись мусульманам, Карл кидається за ними в погоню. Але вороги ховаються у темряві ночі. Тоді король звертається з молитвою до небесних сил, і Бог дарує франкам диво – зупиняє на небі сонце. Після цього військо Карла вщент розбиває ворогів, Марсилій помирає від рани, завданої йому Роландом, а його дружина Брамимонда стає полонянкою короля франків. У недалекому майбутньому вона добровільно прийме християнство.

Карл наказує поховати загиблих воїнів з усіма почестями, а тіла найбільших героїв Олів'є, Турпена і Роланда в мармурових домовинах перевезти до Франції. Та на цьому сюжет «Пісні про Роланда» не вичерпується. Невідомий автор розповідає читачам і про те, як емір Вавилона Баліган вирішив відвоювати в Карла захоплені іспанські землі, але втратив військо і сам загинув, зійшовшись у поєдинку віч-на-віч з королем франків.

Не залишив письменник без уваги і подальшу долю Ганелона. На королівському суді його родичі намагалися довести, що вчинок Ганелона – не зрада, а особиста помста Роланду. Долю в'язня вирішив двобій між його родичем Панабелем і прихильником Роланда Т'єрі. Перемога Т'єрі підписала смертний вирок Ганелону. Зрадника було жорстоко страчено.

Як бачимо, у фіналі твору торжествує справедливість.

Віра в торжество справедливості, в перемогу сил добра над силами зла пронизує ще один визначний пам'ятник європейської літератури – поему «Пісня про Сіда», яка належить до кращих досягнень іспанського епосу.

На думку вчених, «Пісня про Сіда» з'явилася на межі 1140 року. У 1307 році якийсь Перо Аббат зняв копію з невідомого нам оригіналу, підписавши її своїм ім'ям. Та копія Аббата – недосконала. У ній не вистачає декількох листків. Очевидно, був іще один варіант «Пісні про Сіда», він, знову ж таки, не зберігся, але, мабуть, поклав початок прозовій повісті про Сіда. До речі, слово «сід» у перекладі з арабської означає «пан», «господар». Зміст втрачених частин тексту Аббата поновлено саме з прозового варіанту твору, що був написаний приблизно у XII столітті.

У 1779 році іспанський дослідник Т. А. Санчес вперше опублікував текст поеми, який він випадково відшукав серед стародавніх рукописів. Перша публікація «Пісні про Сіда» особливої реакції читачів і вчених не викликала. Інтерес до поеми з'явився вже після того, як вийшли друком деякі інші твори середньовічної європейської літератури, у тому числі «Слово о полку Ігоревім» та «Пісня про Роланда».

Про історичного Родріго Діаса Сіда ми дізнаємось із рукописної «Хроніки дванадцяти королів», із цього ж документа довідуємось про причини його багаторічного конфлікту з королем Альфонсом IV. Король разом із великим об'єднаним військом вирушив у похід. Сід не зміг допомогти йому в поході, бо раптово захворів і змушений був залишитися оберігати кордони. Коли маври раптово порушили мир і проникли у володіння Альфонса, Сід, який тільки-що одужав, у відповідь здійснив військовий набіг на маврську землю. Набіг був вдалим, Сід повернувся до Кастілії з великою здобиччю і 7 тисячами полонених. Але вельможі Кастілії, які заздрили військовому таланту Родріго Діаса, звели на нього наклеп, звинувативши у зраді. Вони доповіли королю, що Сід сам порушив перемир'я з маврами, причому з єдиною метою – знищити короля Альфонса. Король повірив звинуваченню і відправив Сіда у тривале вигнання.

Цей епізод багато у чому нагадує ситуацію, яку пережив Новгород-Сіверський князь Ігор Святославович, – герой повісті «Слово о полку Ігоревім».

У 1184 році стольнокиївський князь Святослав, об'єднавши війська кількох інших князів, рушив на половців. Це був один із найбільш вдалих походів русичів проти степу. Половецьке військо було наголову розбите, Святослав повернувся до Києва з безліччю різноманітних трофеїв. Ігор участі у поході не брав. За однією версією, він не зумів вчасно дістатися до місця загального збору війська, за іншою – не захотів псувати стосунки з половецьким ханом Кончаком, бо збирався одружити свого сина Володимира з його дочкою.

Усі наступні вчинки Ігоря, як, до речі, і Сіда, пав'язані з намаганням змити із себе тавро зрадника, виправдатись перед князем і сучасниками. Цим, мабуть, і пояснюється той факт, що Ігор пішов проти половців, не покликавши нікого на допомогу.

«Пісня про Сіда» поділяється на три приблизно рівні частини. Перша має назву «Вигнання Сіда». В ній якраз і розповідається про те, як Сід, виконуючи присуд Альфонса, від'їжджає за межі Кастилії. Його дружина донья Хімена і дві дочки залишаються подалі від небезпеки, в монастирі, під опікою абата дона Санчо, а вірнопіддані васали Сіда вирішують добровільно слідувати за своїм сюзереном.

Спочатку Сід іде на хитрість, набиває піском дві великі скрині, вішає на них міцні замки і відвозить лихварям Іуді та Рахілю. Він просить у них грошей під заставу власного скарбу, що начебто знаходиться у скринях. Якщо через рік борг не буде відданий, лихварі можуть забрати коштовності Сіда собі. Гроші, отримані у лихварів, допомогли герою сформувати військо. Спочатку його загін нараховував лише 300 воїнів, але згодом він виріс у справжню, добре озброєну і завзяту армію, що здатна виконати будь-який наказ свого ватажка. Сід починає завойовувати для кастильського короля міста і території, намагаючись довести йому свою відданість. Він навіть дає обітницю не голити бороди, доки Альфонс його не пробачить.

Ця частина твору у переважній більшості складається з численних бойових епізодів та сцен, в яких яскраво розкривається мужність, самовідданість Сіда і його війська, їхнє спільне вміння знаходити вихід із найскладніших обставин. Дещо іншою за характером та інтонацією залишається друга частина поеми, яка називається «Весілля дочок Сіда». Автор зачіпає вже не тільки військово-патріотичні проблеми, а й звертається до опису родових стосунків.

Авторитет Сіда зміцнюється, військо його розростається, подарунки королю стають усе багатшими. Недалекий той час, коли Альфонс дасть згоду на повернення Сіду своєї прихильності. Він уже дозволив йому перевезти дружину і дочок у відвойовану в маврів Валенсію, де відтепер постійно мешкає Сід. Багатство Сіда заохочує до шлюбу з його дочками інфантів Карріона – Дієго і Фернандо. Нарешті король дарує Сіду втрачену колись довіру і просить його погодитись на цей шлюб. Сід дає згоду.

Третя частина героїчної поеми «Образ у лісі Корпес» починається з яскравого епізоду, який одразу вказує на негативність характерів Дієго та Фернандо. У той час, коли Сід

відпочивав, з клітки якимсь чином вирвався лев, якого тримали у замку. Зяті в паніці кинулися врозтіч, а Сід підвівся з лавки, взяв лева за гриву і знову посадив під замок. Слуги довго не могли знайти інфантів, тому що страх загнав їх у найвіддаленіші куточки замку.

Дієго і Фернандо жодного разу не відзначились у бою, завжди ховалися за чужі спini. Вони стали предметом постійних насмішок родичів Сіда. Розлютившись, інфанти вирішили помститись. Вони попросили Сіда відпустити їх з дружинами до своїх родових володінь у Карріон. По дорозі зяті наказали челяді їхати уперед, примусили своїх дружин зняти верхній одяг, а потім стали бити їх нагайками. Затим, кинувши непритомних жінок у лісовій хащі, Дієго і Фернандо рушили далі до своїх замків. Врятував жінок племінник Сіда Фалес Муньєс, який, відчувши недобре, поїхав назирці за інфантами у ліс. Сід став рішуче просити, щоб король засудив зловмисників.

Сцена суда в Толедо – вершинний епізод поеми, у якому невідомий автор піднімається на найвищу ступінь поетичної майстерності. Спочатку Сід вимагає у колишніх зятів повернення подарованої їм зброї, потім наказує виплатити назад гроші, які інфанти отримали від нього як посаг, наостанок трое близьких родичів Сіда викликають Дієго і Фернандо та ще одного багатого карріонця Асуро Гонзалеса на поєдинок.

Усі три поєдинки закінчуються повною перемогою представників роду Сіда. Після цього король Альфонс благословляє дочок Сіда Ельвіру та Соль на новий шлюб – на цей раз за інфантів Арагони і Наварри.

Розповідь про події в поемі автор веде з надзвичайною простотою і динамізмом, легко і невимушено переходячи від епізоду до епізоду. Не випадково «Пісня про Сіда» вважається одним із найкращих художньо-романтичних свідчень часу, в якому, наче в дзеркалі, відбилися і іспанська історія, і національна традиція, і яскрава творча індивідуальність невідомого автора чудового твору.

Якщо порівняти літературні пам'ятки середньовічної Західної і Східної Європи, то ми побачимо у них надзвичайно багато спільних рис і деталей. По-перше, усі вони у своїй основі мають якусь важливу історичну подію, яка визначає сюжет твору та його ідейно-художнє спрямування.

По-друге, у стародавніх пам'ятках обов'язкова присутність конкретних небесних заступників, які допомагають персонажам здійснити свої добрі наміри, а також постійні посилення на Святе Письмо.

По-третє, доля героїв у творах середньовічної європейської літератури в більшій мірі залежить від небесних сил, ніж від них самих, і змінити щось вони можуть настільки, наскільки їм дозволяють їхні небесні покровителі.

Четверта особливість пов'язана уже зі своєрідністю характерів персонажів. Переважна більшість героїв середньовічної літератури – особи реальні, про яких збереглися певні історичні відомості, але в їхніх характерах відсутня будь-яка «діалектика душі», вони змальовані досить односторонні: автори відзначають у персонажів переважно лише одну якусь рису і роблять її головною, домінуючою. Ця риса затьмарює собою усі інші, саме тому герої літературних творів європейського середньовіччя поділяються лише на дві основні групи – на позитивних і негативних. Персонаж, у характері якого могли проявитися одночасно і позитивні, і негативні властивості, – швидше виняток, аніж правило.

Західна Європа, як і Київська Русь, у середні віки переживала часті періоди роздробленості, жорстоких міжусобних воєн. Державам необхідна була міцна централізована влада, яка б могла давати відсіч зовнішнім ворогам, забезпечувати спокій і законність у власних кордонах. Символом і гарантом такої влади виступав мудрий монарх (князь чи король), в якому вбачали розумного, далекозорого правителя, захисника рідної землі й усіх знедолених і нещасних.

Саме таким ідеальним правителем змальований Святослав («Слово о полку Ігоревім»), Карл («Пісня про Роланда»), Альфонс («Пісня про Сіда»). Ось чому, вигнаний з держави з незрозумілих причин, Сід з усіх сил намагається повернути собі втрачену милість короля, не вагаючись, вручає йому долю своїх дочок, готовий без супротиву прийняти рішення королівського суду, навіть якщо воно буде несправедливим.

Подібна, але ще більш драматична ситуація, змальована у давньоруському «Сказанні про Бориса і Гліба», яке розповідає про смерть двох молодших синів князя Володимира Хрестителя, убитих їх старшим братом Святополком, що успадкував батьків

престол у Києві. Патріотична ідея у цьому творі утверджується через возвеличення Бориса і Гліба, які не пішли проти волі старшого брата і свідомо прийняли від нього смерть, оскільки Святополк уособлював централізовану владу.

Важливе ідейне навантаження в середньовічних літературних творах несуть жіночі образи. Візьмемо, як приклад, княгиню Ольгу («Повість временних літ»), Ярославну («Слово о полку Ігоревім»), Хімену («Пісня про Сіда»), Альду («Пісня про Роланда»). Всі вони символізують любов і подружню вірність. Ольга відмовляється від шлюбу з князем Малом і жорстоко мститься древлянам за смерть чоловіка; Ярославна звертається до сил природи з проханням вберегти її коханого, вона готова полетіти до нього птицею, аби допомогти вистояти у важку хвилину; Хімена згодна чекати на повернення Сіда рівно стільки, скільки визначено їй долею; Альда, довідавшись, що її коханий Роланд загинув, помирає від самої звістки про його смерть.

Потрібно зазначити, що кращі твори Середньовічних літератур як європейського Сходу, так і Заходу, зазнали значного впливу усної народної поетичної творчості. Одразу впадає в очі активне використання магічних чисел та троїстості повторів: тричі Олів'є просить Роланда покликати Карла на допомогу, тричі Роланд трубить у свій голосний ріг Оліфан, тричі Ганелон відговорує Карла повернути назад військо («Пісня про Роланда»); тричі Сід приносить королю Альфонсу подарунки, три тижні гуляють гості на весіллі його дочок («Пісня про Сіда»). Такі ж принципи застосовує і автор «Повісті временних літ»: (засновниками Києва були три брата: Кий, Щек, Хорів; троє варязьких князів були запрошені слов'янами на княжіння: Рюрік, Синеус, Трувор; три дні готує хитрість для печенігів старець міста Білгорода; тричі наводить на руську землю язичників чернігівський князь Олег Святославович). Часто застосовуються триразові повтори у «Слові о полку Ігоревім»: три дні триває друга битва Ігоря з половцями; Всеслав з третьої спроби «відчинив ворота Новгороду» і т.д.

Значне місце в текстах давніх повістей відводиться віщим снам, народним прикметам і символам. Достатньо пригадати сонячне затемнення і віщий сон князя Святослава («Слово о полку Ігоревім»), дивовижні сни короля Карла («Пісня про

Роланда»), які з допомогою фантасмогоричних символів вказують на можливий розвиток подій.

Незважаючи на те, що в основі згаданих творів лежать реальні історичні факти, автори не бояться використовувати у них традиційну для фольклору гіперболізацію: Сід може поглядом зупинити лева, одним ударом зняти голови 15 маврам («Пісня про Сіда»); звук рога Роланда чути за 30 ліг, Турпен після чотирьох поранень ворожим списом воює так, наче нічого не сталося, п'ятеро французів долають 4000 язичників («Пісня про Роланда»); князь Всеволод може Волгу веслами розплескати, а Дон шоломами вичерпати, Ярослав Осмомисл підпирає гори угорські своїми залізними полками («Слово о полку Ігоревім»).

У середньовічних європейських творах часто використовувались постійні епітети, паралелізми, більш властиві усній народній творчості, ніж світській літературі.

Спільною залишалася і основна ідея давн їх літературних пам'яток. Вона полягала в прославленні волі і громадянської єдності, оспівуванні високої любові до рідної землі. Невідомий автор «Слова о полку Ігоревім» суворо засуджує князя Ігоря, який пішов проти половців самотужки, нікого не покликавши на допомогу, тому і загубив своє військо. Те ж саме робить і автор «Пісні про Роланда». Він звинувачує Роланда у відсутності здорового глузду («сміливим бути мало – розумним треба бути»), коли той у найважчий момент битви із гордості не покликав на допомогу військо короля Карла.

Засудження конфронтації, несприйняття будь-якої ворожнечі і ствердження високих принципів моралі пронизує ще один визначний літературний твір народів Західної Європи. Цей твір належить до давньонімецького епосу і має назву «Пісня про нібелунгів». Одразу зазначимо, що «нібелунгами» називали жителів держави бургундів. Ця держава була знищена в V столітті племенами гунів

Публікація поеми була здійснена в 1757 році німецьким вченим І. Я. Бодмером. Серед усіх творів європейської середньовічної літератури «Пісні про нібелунгів» належить особливе місце. Вона значно відрізняється від тих пам'ятників, про які ми говорили раніше. Час написання поеми пов'язаний з початком XIII століття, усі інші розглянуті нами твори

хронологічно не виходять за рамки XII віку. Якщо автори давніх українських, французьких, іспанських творів відштовхувалися від реальних історичних подій, намагалися максимально насичувати розповідь вірогідними фактами і не відступати від них, то невідомий творець «Пісні про нібелунгів» орієнтувався на народний героїчний епос. Це були, перш за все, окремі зразки середньовічної німецької поезії, твори німецького епосу («Пісня про рогового Зігфріда»), та скандинавські саги («Сага про Тідрека», «Сага про Вольсунгів», «Молодша Едда», «Старша Едда»). Окрім того автор поеми скористався сюжетами деяких древніх казок та міфів. Ось чому в творі активно діють чарівні предмети, такі, як плащ-невидимка, зустрічаються казкові велетні і карлики, жінки-воїни, що володіють фантастичною силою, згадується навіть дракон, кров якого зробила тіло Зігфріда невразливим для ворогів.

Умовно «Пісню про нібелунгів» можна поділити на дві частини. Перша пов'язана з фантастичними подвигами і смертю нідерландського королевича Зігфріда. Перемігши в поєдинку казкового дракона і викупавшись у його крові, Зігфрід здобув нечувану силу. Довідавшись про красуню Кримгільду, яка разом з братами правила Бургундією, нідерландський королевич закохався у неї, але перш ніж посвататись до красуні, допоміг її старшому брату Гунтеру заволодіти ісландською царівною Брюнгільдою. За допомогою плаща-невидимки Зігфрід сприяє Гунтеру фізично здолати цю жінку-велетня (спочатку він відбиває її удар списом, а свій спис посилає точно у ціль, затим, кинувши камінь далі, ніж Брюнгільда, обганяє його у польоті далеким стрибком). Після весілля Зігфрід знову приходить на допомогу Гунтеру, примусивши Брюнгільду покоритися бургундському королю уже не як лицарю, а як чоловіку. У подяку за допомогу Гунтер і його брати благословляють шлюб Кримгільди і Зігфріда.

Та між Кримгільдою і Брюнгільдою раптово виникає сварка, яка переростає в жорстоку ворожнечу. Заздрісник Хаген випитує в Кримгільди таємницю Зігфріда, і та, не підозрюючи нічого поганого, розповідає своєму родичу, що коли її чоловік умивався кров'ю дракона, на його спину упав листок з дерева. Це місце на спині Зігфріда і є його єдиним вразливим місцем. Саме туди і спрямував свій спис Хаген. Він дочекався слушної

нагоди, коли втомлений полюванням нідерландський королевич схилювся над струмком, щоб напиться.

Друга частина «Пісні про нібелунгів» більш нагадує традиційну військову повість. Після смерті Зігфріда Кримгільда залишилась жити на своїй батьківщині в місті Ворнсі. Але Хаген не заспокоївся і разом із Гунтером відібрав у неї скарб нібелунгів, який заповів їй чоловік. Тринадцять років провела дружина Зігфріда у самотності, доки її не посватав король гунів Етцель (Етцель – скандинавський варіант імені Аттілла). Незважаючи на різницю у віросповіданні (Кримгільда була християнкою, а Етцель – язичник), вони одружилися, і Кримгільда переїхала жити до гунів. Через певний час вона запросила усіх своїх родичів до себе на свято і підступно розправилася з ними.

Ця частина твору сповнена описів жорстоких поєдинків. Автор свідомо використовує в поемі велику кількість кривавих сцен, навіть натуралістичних епізодів, як, наприклад такий, коли один із воїнів тамує свою спрагу, припавши губами до кривавих ран ворога.

Кримгільда, котра в першій частині твору викликала лиш захват і співчуття читачів, у другій частині перетворюється на справжню фурію, в якій жага помсти і бажання повернути собі скарб нібелунгів знищила докорінно всі кращі людські риси, зробила з красивої і відданої жінки моральну потвору. У порівнянні з нею навіть негідник Хаген виглядає привабливішим. Тому абсолютно логічним, ідейно виправданим стає епізод, під час якого Гільдебран на знак відплати за лихі справи убиває Кримгільду.

Велика кількість жорстоких бойових епізодів, думається, введена у текст поеми не випадково. Вони мають яскраво підкреслити увесь жах братовбивчої війни, викликати в читачів активне неприйняття будь-якого кровопролиття. «За радощі споконвіків стражданням платить світ», – зітхає невідомий поет, для якого поганий мир завжди був кращий від будь-якої вдалої війни.

Політична актуальність «Пісні про нібелунгів» також очевидна, вона полягає в утвердженні ідеалів гуманізму, у возвеличенні краси людських почуттів і вчинків. Саме цим

поема рідниться з кращими літературними зразками Західної і Східної Європи.

Звертаючи погляди на видатні пам'ятники середньовічної європейської літератури і на вітчизняні твори відповідних часів, приходимо до висновку, що приклад наших древніх літописців та інших відомих і невідомих майстрів слова минулих літ яскраво свідчить, що наша література завжди розвивалась у тісному зв'язку з літературними традиціями інших народів Європи. З першого дня свого існування вона стала надійним і ефективним засобом боротьби за самозбереження народу, його національного коріння, інтелектуального та духовного багатства. Блискуче володіння зброєю слова допомогло нам в тяжкі періоди багатовікового гніту, війн і лихоліття не загубити «своєї національної окремішності, не затратити почуття своєї людської гідності, не поклонятися нікому із переможних тиранів» (І. Франко).

*Надруковано в книзі:
Взаємозв'язки української і зарубіжної літератури у
шкільному курсі. Методичний посібник.
– Житомир, 2002.*

